

prosa i poesia.

Lucács, el teòric en què es basaven les teories de la poesia realista, sembla donar lloc en la seva Estètica²³ al punt de vista segons el qual la poesia s'estableix en continuïtat amb la prosa. De la prosa del món o, en els seus termes, la vida quotidiana, se'n deriva un pòsit que és la ciència i una escuma que és la poesia, i que estan en continuïtat.

Però el cas era que l'exercici poètic dels més hàbils en aqueixa classe de poetització (posem pel cas Gabriel Ferrater, Vicent Andrés Estellés, i també Joan Brossa) feia evident el salt absolut, la discontinuïtat més gran entre el signe prosaic i el signe poètic. La poesia més despullada de simbolisme abstracte i de forçaments formals feia més evident que cap que cal només modificar lleugerament la manera de posar-se amb el llenguatge per transformar-lo del tot.

Tota reflexió sobre l'essència de la poesia —de la poesia tal com la concebim avui en dia, en els nostres temps postcartesians— ha de partir de Friedrich Hölderlin, que donà a la lírica l'objecte que li estava preparat des de sempre, és a dir, el llenguatge mateix. La poesia és a partir de Hölderlin cant d'amor a ella, a la llengua i, a través d'ella, al llenguatge.

Martin Heidegger va mostrar que en Hölderlin es llegeix l'activitat de poetització com la conjunció de la llengua concebuda com a materna, és a dir, viva i essencialment

---

²³G. LUKACS, Ästhetik (1963 i segs.); trad. esp., Estètica (1965 i segs.)

adequada a allò que cal significar. "Segons una paraula antiga de la nostra llengua materna, diu Heidegger, a allò purament il·luminador, allò que 'obre espai' a allò obert a tot 'espai' i a tot 'temps', conservant-ho aquí, ho anomenem die Heitere, 'la clara'. (...) 'La clara' ho conserva i ho manté tot en allò intacte i posat a resguard."²⁴ La paraula antiga de la llengua materna salva i manté en la paraula. Sense aqueixa paraula antiga i materna, la que permet la claredat i la preservació d'allò que roman, no hi ha l'intacte, la paraula que salva de la corrupció.

Poetitzar consisteix doncs a instituir el sagrat incorruptible de la paraula a base d'atorgar-li la claredat originària. A través de la paraula, la poesia salva i crea allò a què la paraula es refereix, la cosa. De retop, pel poder que adquireix de crear, el llenguatge esdevé cosa divina i immortal. La poesia és el grau superior del posar en l'escrit (o en el recitat, com a paraula diferent de la conversació) la impossibilitat d'arribar a la pàtria, allà on la llengua fou materna pura, on tingué el seu lloc natural de naixement i evolució.

A través de la nostàlgia introduïda per l'activitat del poeta en el llenguatge (i que ningú més pot introduir, diríem), la paraula fa existir en un més enllà d'ella mateixa el que fóra terreny autèntic, no estrany, no estranger, no alienat del llenguatge.

---

²⁴M. HEIDEGGER, Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung (1971); trad. esp., Interpretaciones sobre la poesía de Hölderlin (1983), pàg. 40.

Poetitzar és aconseguir en l'actual la proximitat de l'origen. Sense la poesia oblidaríem que l'origen el tenim a la vora; ens fóra (ens és, perquè sobretot vivim sense poesia) inabastable i estrany.²⁵ Com diu Heidegger, "l'ésser original del goig (Freude) és arribar a ser a casa en la proximitat de l'origen".²⁶ La paraula poètica permet la proximitat d'allò més allunyat del parlar; el símbol poètic fa familiar allò més reclòs en la llengua materna, i ho fa gràcies a ella. Amb aquest portar al present el més originari de la paraula, ella és refundada. Passada a través del símbol poètic, la paraula es renova fins a poder esdevenir, de nou, fundadora.

El punt candent de la poètica hölderliniana és que els poetes funden allò que roman;²⁷ només ells aconseguen de tractar la paraula com si fos llunyana, de manera que apareix com si vingués del no-res del llenguatge. Els poetes fan de la paraula símbol, amb què la refunden.

El símbol poètic no és sinó el símbol com a tal, definit pel do i per l'intercanvi social, però no fet a partir de conquilles o d'objectes, sinó de la paraula. Els poetes tracten les paraules com a coses, que posen en circulació social a fi de fer-ne autèntics dons d'intercanvi.

De fet, la nostàlgia fonamental dels poetes és la dels déus. La paraula és en el temps, i com a tal subjecta al decandiment i a la mort; en fer aparèixer el símbol poètic, el

---

²⁵Ibid., pàg. 45.

²⁶Ibid., pàg. 46.

²⁷Ibid., pàg. 61.

poeta porta la paraula cap a una abolició del temps mateix, en un anhel d'eternitat. La poesia, com a fet de la paraula, apareix en el temps, alhora que aboleix el temps fent-la símbol i donant-la. Això és tant com dir que la poesia funda des de la falta absoluta de fonament; o que eternitza a partir de la mostració de la temporalitat absoluta d'allò que és.

Si la poesia funda és perquè el poeta troba la manca de fons de la llengua; aquesta manca de fonament és allò no necessari que hi ha en ella, la seva causa sotmesa al temps, dons del qual allò mostrat per ella hauria pogut ser d'una altra manera, radicalment diferent. Recrea així l'ordre de necessitat, el que és viu en la paraula. La poesia crea l'etern en el temps, fa que el que apareix ara i aquí sigui "havent-estat" aquí des de sempre, sense ser vist. El poeta demostra que ningú encara no havia anat fins al desfons per crear l'etern, el símbol.²⁸

Fer de poeta, poetitzar, és fer que la paraula, per un instant, falti, a fi de poder-la crear. Poetitzar és viure's en l'instant mateix en què neix la paraula, com a paraula nova; és viure's en l'instant més fugisser, aquell que nua la mort amb l'etern.

Tancar la qüestió del símbol poètic no es pot; ella és l'obert. A la poesia li toca fer del símbol l'obert a l'ésser, a l'ésser-per-la-mort, successor dels déus en temps de destret.

El símbol poètic és el símbol sense abrigall.

---

²⁸Cf. *ibid.*, pàg. 197.

Antropomorfització

El símbol, com a portador de significacions, és el qui carrega la significació de tot allò que és humà. Vol dir això que cal mesurar tota significació per la seva dimensió humana? Potser sí que res no se significa sense donar nou sentit a aquell qui es fa suport del símbol. Potser, segons l'ensenyança del sofista, l'home, en tant que parla, es la mesura de totes les coses.

Va ser el "nostre objecte simbòlic",²⁹ el símbol no neutralitzat, posthomèric encara, el qui va portar cap a la concepció de l'home com a mesura de totes les coses; i és veritat que ell, i no un altre, fa existir les coses que són i diu les que no són. La sentència de Protàgoras venia a rubricar el descobriment que havien fet els grecs, és a dir, primer, que hi ha una paraula d'engany, i segon, que l'amo de la ciutat i del món és la paraula. Mestres de la funció simbòlica, els sofistes formaven els seus conciutadans en el domini; els feien amos de la ciutat a través de la paraula.

El poble grec és el creador de la democràcia, és a dir del poder sostingut a partir de la prova dels poders de convicció de la paraula. L'ensenyança dels sofistes anava adreçada a aquells qui volien, no exactament enredar el seu interlocutor, sinó donar la dimensió de la veritat a una paraula que desvetllava sospites. La paraula dels poderosos no podia limitar-se només a la simple ordre peremptòria, sinó que

---

²⁹FC 275.

calia transformar-la per fer-la avinent a un enraonament humà en el qual pogués fer el seu efecte en el debat. Però no solament això; als sofistes "anaven tots aquells qui es volien formar per a la política i convertir-se algun dia en directors de l'estat".³⁰ L'art de la paraula no servia només per adaptar els discursos als oïdors, sinó també per obtenir, gràcies a la discussió, unes lleis adaptades al règim de versemblança imposat per la democràcia. En aquells temps, la llei entrava en el món humà, no per taules escrites per aquells qui parlaven amb els déus, ni per escriptures on s'enregistrava tot el que succeïa en el regne, ni per la paraula absoluta de l'amo, sinó través de la paraula en el seu exercici; la llei constituïa el món humà a partir del treball de la paraula.

Ara bé, quan els sofistes ensenyaven als poderosos el poder de la paraula, és a dir les lleis que la governen a ella, ensenyaven també, inevitablement, el concepte del poder. Per tant, aquells qui s'havien format en la llei de la paraula, quan buscaven amb la paraula enraonada la llei, no trobaven altra llei que la de la paraula. En fer les lleis de la ciutat, no feien sinó donar una forma de decisió a les lleis mateixes de la paraula. Aquesta és l'operació sofística màxima, la que consisteix en fer necessària, per a la llei, la llei de la paraula.

L'ensenyança sofística partia de la introducció de la idea de llei física dels jònics en el camp de la paraula; en

---

³⁰W. JAEGER, Paideia. Die Formung des griechischen Menschen (1933-57); trad. esp. Paideia: los ideales de la cultura griega (1945), pàg. 266.

el terreny de la legislació política es pretenia una operació semblant. Tal com assenyala Jaeger, la sofística va portar a una "ampliació dels dominis de la ciència jònica en els aspectes social i ètic i va obrir el camí d'una vertadera filosofia política i ètica, al costat i encara per damunt de la ciència de la naturalesa".³¹ Un mateix esperit científic descobria, amb el llenguatge, el poder de la paraula i, amb la paraula poderosa, les lleis del poder. La parla i l'enraonament passaren a configurar el domini de l'altre i l'organització del món, més encara que la idea de l'ésser i de l'esdevenir aplicades a la fisis.

Així es feia evident, al costat d'una naturalesa silenciosa, la naturalesa humana com un nou objecte que pot ser influït, conduït, dominat, subjectat, mitjançant allò que se li diu. La naturalesa humana aparegué aleshores a la llum "amb tots el seus accidents i ambigüitats individuals".³² I, precisament, a partir d'aquest humanisme naixeria la inhumanitat socràtica.

El pes

L'objecte simbòlic se'ns ha escapat de les mans, ens ha humanitzat. Tal com el peix, símbol animal, acaba convertint en símbol aquell animal que en fa ús i fa volar l'ocell fins a

---

³¹Ibid., pàg. 273.

³²Ibid, pàg. 280.

un bestiari poètic, de la mateixa manera l'objecte simbòlic ens ha fet seu, i ara estem carregats amb el seu pes. Ja res no ens podrà alleugerir del pes del simbòlic, perquè és ell qui ens dóna ales.

L'objecte simbòlic "ha perdut el pes de la seva utilització", i posseeix ara un "sentit imponderable" que comporta "desplaçaments d'algun pes."³³ Ell ens anuncia "la llei i el llenguatge",³⁴ però encara no ho és. Perquè l'objecte simbòlic esdevingui llenguatge caldrà alguna cosa més.

L'objecte simbòlic i la seva lògica ens han ensenyat en primer lloc una comunicació inequívoca, en segon lloc un poder d'enganyar i en tercer lloc un poder. Podriem afegir ara, pel camí invers, una nova propietat del símbol, establint que l'objecte pot ser robat. El xatrac, amb la boca oberta en una expressió de sorpresa per la inesperada desaparició no és encara humà, però potser li falta poc. Efectivament, pel camí de la demanda d'allò perdut hi ha la humanització. L'ocell de bec esbatanat sembla a punt d'enraonar; però encara no ho fa. Potser només una ficció, com la que va novel·lar Anatole France,³⁵ ens podria descriure les etapes del camí que li queda per recòrrer.

Per humanitzar una colònia d'ocells no h'hi ha prou, ens ensenya l'irònic, a donar-los la paraula. Un dia un sant

---

³³Totes tres expressions a FC 275.

³⁴FC 275.

³⁵A. FRANCE, L'île des pingouins (1908).

despistat havia batejat els pingüins per inadvertència. El Cel es commou: Què hi podem fer? Farem com si res? El baptisme, amb tota la seva potència sacramental, val més que qualsevol altra cosa: puix que estan batejats, que esdevinguin humans, que tinguin llenguatge. I vet aquí que, seguint la història de France, trobem la història de la humanitat mateixa, fins a l'afer Dreyfuss.

Però la intuïció més encertada d'Anatole France en la novel·la és que, així que els pingüins han rebut el llenguatge, es fan inevitables certs passos en la "història" de la humanització: el tabú de l'incest, l'establiment de la propietat, els vels de la dona i el desig provocat. També els pingüins, si esdevenen humans, passen per una abolició de la seva espècie en el llenguatge. Tant com la humanització comporta desnaturalització, la generació en l'espècie es fa per les exigències de la simbòlica.

2a Secció

Els mots i les coses

L'objecte simbòlic assegura la comunicació, però encara no fa el llenguatge; i això ni tan sols en la seva forma superior, la del símbol poètic que recupera en l'instant l'objectualitat primitiva. Cal que la perdi, si vol tenir les ales del mot, si vol que la seva comunicació vagi més enllà de la presència efectiva, ponderable i visible, hic et nunc. Per aconseguir la universalitat del símbol cal desgravar-lo, perquè només alleugerit incorpora un intercanvi potencialment ubic.

El mot

L'objecte simbòlic alleugerit és el mot, alat. Però dient això, semblen posar-nos en contradicció amb la lingüística estructural, la qual ens ha acostumat a oblidar el mot en favor dels components sintagmàtics. Com diu Saussure, la ciència del llenguatge s'introdueix a partir de la divisió en fonemes;¹ la llengua, d'antuvi, no presenta unitats concretes i el mot, com a tal, no val per a la lingüística. De tota

---

¹F. DE SAUSSURE, Cours de linguistique générale (1915), pàg. 149.

manera, Sapir concreta que el mot és la resta irreductible del fet que el llenguatge es realitza en paraula, és a dir, que ens parla; el mot és allò que l'escriptura ha de mantenir de la paraula (de la parla).²

Gabriel Ferrater, en el seu article "Qüestions del mot", assenyala que "tota persona, fins un analfabet total, parla de mots."³ De fet, vé a dir Ferrater, aquest és el primer concepte de la llengua, portat per la paraula mateixa; i això no ho canvia que l'analfabet talli els mots allà on no correspon. Per al parlant hi ha un concepte d'unitats discretes que entren en la combinació. Però per què el mot? La resposta que dóna el mateix Ferrater no correspon sinó a l'enuig del lingüista en general al davant d'una qüestió que l'estructura no sembla haver-li resolt: "No ho sé pas, diu Ferrater, però sospito que és perquè res no ens dóna una més gran il·lusió de llibertat: no hi ha cap altre indret per on puguem atacar millor la llengua, fer-la més plàstica i més obedient a la nostra voluntat comunicativa. Amb les realitats profundes sempre fa de mal topar-hi."⁴

El fet és que, encara que el sintagma representi la unitat gramatical més petita de significació en la cadena parlada, els diccionaris continuen recollint els conceptes com a mots. La cadena lingüística no és res separada del

---

²E. SAPIR, Language. An Introduction to the Study of Speech (1921); trad. El llenguatge. Introducció a l'estudi de la parla (1985), pàg. 36, n. 6.

³G. FERRATER, "Questions del mot" (1970), pàg. 47.

⁴G. FERRATER, op. cit., pàg. 54.

significat que causa; l'ús de la paraula produeix un desgast que es condensa en unes unitats que són els mots. Aquestes unitats tenen una realitat que correspon a la circulació de la llengua entre els parlants, no solament d'un a un, sinó en tant que ella forma una comunitat que inclou un nombre imprevisible de subjectes.⁵

Encara que l'estructuralisme tingui una base sintagmàtica, l'observació clínica dels trastorns de la parla anomenats afàsies, de gran interès per al lingüista, porta a una consideració del mot com a unitat bàsica. Més encara, obliga a reformular-ne el concepte a partir d'una unitat lingüística nova que, segons la denominació proposada per Gustave Guillaume, s'anomena l'holofrase.⁶ Condensada, unificada en la globalitat del seu sentit, una frase pot aparèixer tan isolada com un mot i un mot pot arribar a tenir el valor d'una oració sencera. Existeix doncs una equivalència en la partició de la cadena parlada segons les frases i segons les paraules; entre paraules també hi ha algun signe de puntuació. Sigui com sigui, l'afàsia planteja de manera insistent la qüestió del mot perquè, quan es perden els mots, ho fan d'un a un.

Tal com ho assenyala Jakobson, en una de les dues classes

---

⁵Es tracta dels "mots, sempre gastats 'de la tribu'" dels que parlava Carles Riba ("Uns mots del traductor", 1953, dins HOMER, L'Odissea, pàg. 11) diferenciats de la paraula "que d'home a home va i ve" (Estances, Llibre segon, 8).

⁶G. GUILLAUME, Lecons de linguistique 1948-1949 (1971). Cf. A. STEVENS, "L'holophrase, entre psychose et psychosomatique", dins Ornicar? Revue du Champ freudien 42, pàgs. 54-79.

d'afàsia, l'anomenada eferent, "el discurs es redueix a uns mots primaris, independents (...) noms i formes nominals dels verbs (...) utilitzats de manera holofràstica".⁷ El mot per excel·lència, el nom, aquell mot que estableix la relació més lleu amb les coses, el mot de la pura la nominació, és la resta més indestructible del llenguatge; és l'últim a desaparèixer en l'afàsia i el primer a ser creat en el procés d'adquisició de la paraula. I precisament, el concepte com a tal depèn de la capacitat del llenguatge per deixar unitats irreductibles en les quals el llenguatge mateix és més que estructura. Com a cosa, com a mot solidificat, és un objecte del qual se'n pot fer do; però és alhora imponderable, alat i portador en ell mateix de tota l'estructura. És matèria sonora o escrita, però és també esperit que configura, més enllà de la unitat, un recurs a la capacitat universalitzadora del subjecte parlant.

Jakobson fa la seva classificació dels trastorns afàsics alhora que l'estén a una teoria general del llenguatge.⁸ En aquest sentit, si les afàsies es poden classificar en dos grups és perquè dins del llenguatge podem distingir dos eixos de funcionament, sempre presents en tot acte lingüístic. I tant els dos eixos del llenguatge com les dues classes d'afàsia, es defineixen a partir del mot com a unitat mínima

---

⁷R. JAKOBSON, "Vers une typologie linguistique des troubles aphasiques" (1963), pàg. 140.

⁸R. JAKOBSON, "Dos aspectes del llenguatge i dos tipus de trastorns afàsics", dins R. JAKOBSON i M. HALLE, Fundamentals of Language (1956); trad., Fonaments del llenguatge (1984), pàgs. 99-128.

de la cadena parlada.

En efecte, el qui parla, primer de tot, selecciona cada mot que diu entre un conjunt de nombre molt elevat de mots possibles. Mot a mot, per dir-ho així, van sortint dels arxius, que donen ara un substantiu, ara una forma verbal, ara un adjectiu... D'altra banda, un pic el mot ha estat triat, és ell llavors qui entra en combinació amb el nou context que li ha estat creat i que, a partir d'ara, ell també contribueix a crear. D'aquesta manera, cada mot, inclòs en un missatge que és in praesentia, remet a un codi que és in absentia.

És a partir d'aquesta doble coordenada del llenguatge en relació amb la paraula com es poden classificar els trastorns afàsics.

El primer grup correspon a aquelles pertorbacions en les quals queda afectada la capacitat del parlant per triar els mots. "Els mots clau -diu Jakobson- poden ser eliminats o desplaçats per substituïts anafòrics abstractes (...) en la parla dels afàsics francesos un nom específic és reemplaçat per un de molt general; per exemple machin, chose. En una mostra d'alemany dialectal d'un pacient (...) Ding o Stüchel substituïen tots els noms inanimats, i überfahren tots els verbs identificables pel context i la situació i que, per tant, semblaven superflus al pacient."⁹ El que aquest cas posa de relleu és el mot com a unitat de substitució; la pèrdua d'una de les dimensions de la capacitat lingüística redueix el llenguatge a un dels seus eixos, fins a portar-lo al mot més

⁹Op. cit., pàg. 110.

proper a una cosa quan, reduït al màxim el seu valor de referència, ell mateix valdria per una cosa; és el cas, en català, de termes com trasto, allò o daixonses. Com diu Jakobson, encara que la dimensió significativa del mot va desapareixent, queda la materialitat; poc importa quina sigui la paraula, però sí que pugui ser escoltada, sentida, i no cal que es compregui.

L'altre trastorn del llenguatge correspon a una alteració de la capacitat de formar proposicions. En aquest cas, diu Jakobson, "no pot parlar-se de manca de mots, tenint en compte que l'entitat que es conserva en molts casos és precisament el mot."¹⁰ Aprofita Jakobson per donar una definició de mot: "és la unitat lingüística de nivell més alt de totes les que estan codificades; és a dir que componem les nostres frases i els nostres enunciats a partir dels fons lèxics que ens ofereix el codi."¹¹

Segons aquesta definició, el trastorn de la contigüitat de què pateixen certs afàsics els deixa sense el recurs a les regles d'organització dels mots en unitats superiors, com ara la frase. La pèrdua de les regles gramaticals, anomenada agramatisme, produeix la degeneració de les frases a un mer "amuntegament de mots".¹² En el procés de desintegració d'aquestes afàsies, desapareixen en primer lloc els mots que compleixen funcions purament gramaticals, o de connexió entre

---

¹⁰Ibid., pàg. 117.

¹¹Ibid., pàg. 117.

¹²Ibid., pàg. 118.

els mots: conjuncions, preposicions, pronoms, articles. En aquest mateix procés, els mots perden les flexions, els verbs passen a l'infinitiu, els substantius al nominatiu. Van desapareixent doncs gradualment els mots menys cosificadors, com qui diu l'argamassa, i romanen, expressats en estil telegràfic, les pedres que construeixen el mur, els mots-cosa.

La descomposició del missatge lingüístic topa doncs amb un impossible, format pel límit del concepte, que no es pot separar d'una expressió lingüística ni reduir a la cosa mateixa. No sabem encara quin és el lligam que hi ha entre els mots i les coses, potser és fràgil i movedís, discutible i potser arbitrari, però aquests trastorns ens el mostren necessari per a l'ésser parlant. La poesia de les coses pot acostar-nos a un matrimoni perfecte entre els mots i les coses; l'obra de ciència ens pot portar a la seva separació màxima, la qual possibilita el càlcul sobre les coses; però sempre, allunyats de l'objecte simbòlic, tant l'inequívoc com l'enganyador, i passada la sorpresa del poder de la paraula, un Sòcrates ens demana: dius això, però què vols dir? Quina és la cosa que té el teu mot? Hi ha en efecte una cosa, o ets tu qui la diu?

La representació, com a cosa i com a mot

En la seva metapsicologia, Freud presenta la diferència entre l'inconscient i la consciència com una separació entre dues entitats, que tenen una mateixa base, la representació,